

Cuprins

Introducere / 8

Capitolul 1: EXPERIENȚELE CONSTITUȚIONALE ALE ROMÂNIEI ȘI
POSSIBILE MODELE / 11

Poveștea Constituției la români (Cristian BOCANCEA) / 11

Participarea societății civile la revizuirea Constituției: retur istoric asupra
unei experiențe universitare locale (Sergiu MIȘCOIU) / 27

O constituție simplă și clară pentru o națiune mare și puternică (Doru
TOMBEA) / 41

CONSTITUȚIA ROMÂNIEI

Opinii esențiale pentru legea fundamentală

Capitolul 3: ROMÂNIA – „STAT NAȚIONAL UNITAR” / 71

Statal și caracteristicile sale (Ioan STANOMIR) / 71

România – „stat național unitar” (Cădion CODREA) / 73

Capitolul 4: TIPUL DE REGIM POLITIC / 77

Despre natura regimului politic românesc. Reflecții pe marginea
jurisprudenței recente a Curții Constituționale (Rada CARP) / 77

O constituție liberală: separarea puterilor (Vesile PLEȘCA) / 95

Reforma regimului politic (Ioan STANOMIR) / 101

Exerciții de „inginerie constituțională”: ce fel de regim politic?
(Daniel SANDRU) / 103

Pentru regimul semiprezidențial (Sorin BOCANCEA) / 107

Capitolul 5: TIPUL DE PARLAMENT / 115

Reforma Parlamentului (Ioan STANOMIR) / 115

Capitolul 6: IMUNITATEA / 117

Imunitatea parlamentară (Ioan STANOMIR) / 117

Cuprins

Introducere / 8

Capitolul 1: EXPERIENȚELE CONSTITUȚIONALE ALE ROMÂNIEI ȘI POSIBILE MODELE / 11

Povestea *Constituției* la români (Cristian BOCANCEA) / 11

Participarea societății civile la revizuirea *Constituției*: retur istoric asupra unei experiențe universitare locale (Sergiu MIȘCOIU) / 27

O constituție simplă și clară pentru o națiune mare și puternică (Doru TOMPEA) / 41

Necesitatea unui preambul (Ioan STANOMIR) / 55

Capitolul 2: DESPRE OPORTUNITATEA REVIZUIRII CONSTITUȚIEI / 57

Cateva reflecții pe marginea revizuirii *Constituției* (Aurelian CRĂIUȚU) / 57

Este necesară revizuirea *Constituției*? (Radu CARP) / 65

Capitolul 3: ROMÂNIA – „STAT NAȚIONAL UNITAR” / 71

Statul și caracteristicile sale (Ioan STANOMIR) / 71

România – „stat național unitar” (Codrin CODREA) / 73

Capitolul 4: TIPUL DE REGIM POLITIC / 77

Despre natura regimului politic românesc. Reflecții pe marginea jurisprudenței recente a Curții Constituționale (Radu CARP) / 77

O constituție liberală. Separarea puterilor (Vasile PLEȘCA) / 95

Reforma regimului politic (Ioan STANOMIR) / 101

Exerciții de „inginerie constituțională”: ce fel de regim politic? (Daniel ȘANDRU) / 103

Pentru regimul semiprezidențial (Sorin BOCANCEA) / 107

Capitolul 5: TIPUL DE PARLAMENT / 115

Reforma Parlamentului (Ioan STANOMIR) / 115

Capitolul 6: IMUNITATEA PARLAMENTARILOR / 117

Imunitatea parlamentară (Ioan STANOMIR) / 117

Capitolul 7: UTILIZAREA ORDONANTELOR DE URGENȚĂ / 119

Ordonanțele de urgență și democrația constituțională (Ioan STANOMIR) / 119

Delegarea legislativă: precedente și consecințe istorice (Constantin ILAȘ) / 121

Capitolul 8: NOUA ORGANIZARE ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ / 129

Scurt istoric al organizării administrativ-teritoriale a României (Silvia BOCANCEA) / 129

Regionalizarea României, în umbra modificării *Constituției* (Tudor PITULAC) / 149

Riscurile financiare ale regionalizării României (Sabin Daniel DRĂGULIN) / 157

Reorganizarea administrativă (Ioan STANOMIR) / 163

Subsidiaritatea – principiu fundamental a noii organizări administrativ-teritoriale a României (Sorin BOCANCEA) / 165

Reforma administrativă: cetățeanul înaintea statului (Florin GRECU) / 173

Capitolul 9: STATUTUL CURȚII CONSTITUȚIONALE / 175

Reforma Curții Constituționale (Ioan STANOMIR) / 175

Erori logice în atribuțiile Curții Constituționale (Constantin ILAȘ) / 177

Capitolul 10: ROLUL REFERENDUMULUI ÎN PROCESUL LEGISLATIV / 179

Exerciții de „inginerie constituțională”: problema referendumului (Daniel ȘANDRU) / 179

Referendumul și rolul său constituțional (Ioan STANOMIR) / 183

Referendumul inițiat de cetățeni. O modalitate de sporire a legitimității în politica românească (Sergiu GHERGHINA) / 185

Modificarea prevederilor constituționale referitoare la referendum (Georgeta CONDUR) / 191

Capitolul 11: CONSILIUL SUPERIOR AL MAGISTRATURII ÎNTRE TRECUT ȘI VIITOR / 197

Standarde internaționale. Jurisprudență constituțională. Propuneri de revizuire a *Constituției* (Cristi DANILEȚ) / 197

Capitolul 12: PROCURORUL – MAGISTRAT? STUDIU DE LEGISLAȚIE ȘI JURISPRUDENȚĂ (Cristi DANILEȚ) / 219

Capitolul 13: DEFINIREA DREPTURILOR CETĂȚENEȘTI / 233

O constituție liberală. Drepturile (Vasile PLEȘCA) / 233

Drepturile și libertățile constituționale. De la demnitatea umană către respectul persoanei (Ioan STANOMIR) / 243

Exerciții de „inginerie constituțională”: problema drepturilor (Daniel ȘANDRU) / 247

Dumnezeu, *Constituția* și imperativul neutralității. O analiză critică a ideii de revizuire a *Constituției* în sens creștin (Eugen HUZUM) / 251

Deficitul democratic și cotele de gen în politica românească (Alina HURUBEAN) / 257

Capitolul 14: „CONSTITUȚIA 2013” ÎN SPAȚIUL VIRTUAL (Adrian TOMPEA și Cosmin SANDU) / 267

Încheiere / 285

Bibliografie / 289

Indice de nume / 297

Indice de termeni / 301

Inițiatorii proiectului / 307

Date despre autori / 309

Capitolul 1

EXPERIENȚELE CONSTITUȚIONALE ALE ROMÂNIEI ȘI POSIBILE MODELE**Povestea *Constituției* la români**

Cristian BOCANCEA

O poveste despre *Constituție* la români este la fel de necesară ca o istorie familială, ca o monografie sătească sau un manual (decent) de istorie națională. Trebuie să știm cum ne-am disciplinat birocratic, administrativ și politic în epoca modernă, pentru a înțelege unde mai avem de lucrat la rădăcinile comportamentului nostru cotidian, marcat fie de emfatica declarație „Onoare muncii” (așezată obligatoriu în finalul cererilor formulate de cetățenii patriei socialiste), fie de realista cimilitură a cățelușului cu părul creț, care se jură că nu fură, contrar tuturor evidențelor. Noi, românii, am avut *Constituție* încă din prima jumătate a veacului al XIX-lea, cam în același timp cu nații care azi sunt mult mai prospere și mai fericite. Ne-am creat instituții democratice și le-am pus să lucreze pentru „binele poporului”, chiar dacă am avut conștiința „formelor fără fond”. Ne-am adaptat fie la democrația occidentală, fie la totalitarismul sovietic, sperând că într-o bună zi ordinea anapoda se va răsturna, pe principiul popular care spune că moartea împăraților înseamnă bucuria nebunilor. Acum, după mai bine de două decenii de postcomunism, aflați în febrila modificare a legii noastre fundamentale (încredințate onorabililor parlamentari de toate profesiile, de la strungar la istoric), ne întrebăm dacă se merită să schimbăm ceva din actuala *Constituție*, dacă nu cumva suntem pe punctul de a repeta greșeli ale trecutului, reparând (ca la țară) un gard spart, pe care mai bine îl dărâmi să faci unul nou, decât să-l tot cârpești. Povestea noastră este una a manifestării repetate a supușeniei față de străinătate; este și una a răbufnirilor de identitate națională, de „originalitate” politică și ariceală inutilă. Din ea se pot desprinde deopotrivă învățăminte și ocări.

Pe parcursul a aproximativ trei milenii de civilizație istorică pre-modernă ce și-au lăsat amprenta asupra timpurilor noastre, problema constituțională

apare fulgurant în vremea regelui babilonian Hammurabi, în antichitatea clasică grecească din epoca lui Platon și Aristotel, ca și în perioada Romei republicane. În rest, lumea s-a lăsat guvernată după liberul arbitru al celor puternici, fără texte limitative (cu excepția notabilă, dar confuză, a dictonului creștin care înțelegea să dea Cezarului acele lucruri politicești de care Dumnezeu s-ar fi putut lipsi...). Abia în anul 1215 baronii englezi îi impun regelui Ioan fără de Țară documentul numit *Magna Charta Libertatum*. În 1776, americanii proclamă *Virginia Bill of Rights*, iar francezii adoptă prima lor constituție în timpurile tulburi ale Revoluției de la 1789. Secolul al XIX-lea va fi mult mai productiv în materie de texte constituționale (cu precădere în contextul revoluțiilor burgheze de la 1848), antrenând dezbateri ideologice și juridice în care individualismul liberal, separația puterilor și statul minimal vor fi teme de bază, alături de mai vechile idei despre garantarea proprietății și a libertăților (economică, religioasă, de conștiință și de expresie). Lucrul acesta nu s-a petrecut, însă, peste tot în lume; imperiile conservatoare au menținut absolutismul monarhic încă multă vreme (otomanii au adoptat prima constituție la 1876, iar rușii abia în 1906).

În spațiul românesc, arondat politic puterilor vecine, evoluția organizării statale s-a produs, începând de pe la 1740, sub oblăduirea domnitorilor fanarioți (Constantin Mavrocordat, Alexandru Ipsilanti, Scarlat Callimachi și Ioan Caragea), care au edictat cele dintâi *așezăminte, pravile, coduri* sau *legiuiri*, cuprinzând elemente de administrație, dar și de drept privat. Texte cu un conținut referitor la ordinea etatică au mai fost produse și de acel segment de boierime autohtonă (de la Tudor Vladimirescu, la moldovenii „Cărvunari”) care revendica independența Valahiei și a Moldovei, precum și instituirea unui regim de monarhie parlamentară, pentru a garanta dreptul de proprietate, libertățile din *Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului*, accesul meritocratic la funcțiile publice, sancționarea abuzurilor administrației, ordine în finanțele publice și armată națională. Și legiuirile fanarioților și revendicările boierilor „pământeni” aveau încă în substanța lor pilonii ordinii feudale, care oferea privilegiul aristocrației laice și clerului, punând povara dărilor pe omul de rând, fie el țaran sau târgoveț. În plină modernitate europeană, putem spune că Principatele de la gurile Dunării navigau după formula: „feudalism – rețeta noastră națională”.

Principiile moderne de organizare a statului aveau să fie efectiv aplicate abia prin introducerea *Regulamentelor Organice* (1831 în Țara Românească și 1832 în Moldova), sub autoritatea puterii protectoare – Rusia –, care a stăpânit militar Principatele, prin guvernatorul Pavel Kiseleff, până în anul 1834. Actele constituționale foarte asemănătoare din cele două state consacrau separația puterilor și monarhia electivă. Domnitorii păstrau însă o mare autoritate, ei exercitând integral puterea executivă, dar regăsindu-se și în palierul legislativ (alături de Adunarea obștescă ordinară) și în cel judecătoresc. Regulamentele au mai statuat crearea ministerelor sau departamentelor administrative centrale (internele,

finanțele, miliția, dreptatea, cultele și secretariatul statului), precum și organizarea administrativ-teritorială, bazată pe județe și plăși în Muntenia, iar în Moldova, pe ținuturi și ocoale. Justiția era și ea organizată pe principii moderne, creându-se instanțe ierarhice în materie civilă și penală (de la tribunalul sătesc, la Înalțul Divan), precum și tribunale administrative și comerciale; s-au reglementat profesiile de judecător, procuror și avocat, într-un nou sistem de justiție, care interzicea tortura, mutilarea și confiscarea averii. Scrierea *Regulamentelor* în Principate, de către comisii boierești supervizate de ruși, „rectificarea” lor la curtea imperială de la Petersburg și adoptarea de către adunările obștești de la București și Iași demonstrează că uneori imixtiunea străină poate face și lucruri bune. La acea vreme, Imperiul pravoslavnic nu avea el însuși constituție, la fel ca și puterea suzerană otomană; noi aveam! Domnii pământeni (readuși la tron de către Înalta Poartă în 1822) au orânduit Principatele în baza *Regulamentelor Organice* până în 1848, când grupările liberale revoluționare au căutat sprijinul otoman pentru a aboli ceea ce Bălcescu numea „legislație dezorganică”, aducătoare de mizerie pentru Principate și impusă cu sila de o sută de mii de baionete rusești. Spre dezamăgirea revoluționarilor români, Poarta nu a acceptat să suspende *Regulamentele*, ci s-a pus de acord cu rușii, în 1849, prin *Convenția* de la Balta-Liman. Armatele țariste au rămas la noi până în 1851. Domnii vor fi numiți prin acordul celor două imperii, pentru mandate de șapte ani; adunările reprezentative vor fi înlocuite cu niște corpuri legiuitoare având membrii numiți de domnitori și de Poartă.

În 1853, deteriorarea relațiilor dintre protector și suzeran (pe tema drepturilor rusești de protecție a pelerinilor ortodocși la locurile sfinte, în concurență cu drepturile de protecție recunoscute Franței pentru pelerinii catolici) a ajuns în punctul culminant al ocupării de către ruși a Țărilor Române și al exilului domnitorilor acestora, la Viena; așa a început Războiul Crimeei. În martie 1856, *Tratatul de pace de la Paris* a pus capăt conflictului, în care Imperiul Țarist a trebuit să facă față singur alianței dintre otomani, britanici, francezi și Regatul Sardiniei. Principatele Dunărene au rămas sub suzeranitate otomană, iar protectoratul rusesc a fost înlocuit cu statutul de „garanție colectivă” din partea marilor puteri europene. Cum era firesc într-o asemenea situație, actul constituțional emanat sub control țarist a fost suspendat *de facto*. Din jocul intereselor franceze (care mizau conjunctural pe cartea naționalismelor) și austriece (pentru care o uniune moldo-vlahă putea constitui un punct de atracție pentru românii transilvăneni), s-a ajuns la compromisul creării unui soi de confederație de două state, fiecare cu domn, parlament și guvern distinct, dar și cu o Comisie Centrală și o Curte de Casație unică (având sediul la Focșani), pentru armonizarea problemelor de interes comun. În 1857, s-a ajuns la convocarea divanurilor *ad-hoc* în Moldova și Muntenia, pentru a se stabili condițiile evoluției comune a celor două Principate și pentru alegerea domnitorilor lor. Aceștia urmau să-și exercite atribuțiile

executive, iar pe cele legislative să le ducă la îndeplinire de comun acord cu adunările reprezentative și Comisia Centrală de la Focșani. În felul acesta, Principatelor li se permitea un prim pas spre unificare.

Pentru un pas mai departe, românii au găsit o soluție inventivă: dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domn, la Iași și la București, în luna ianuarie a anului 1859. Înghițită cu greu de otomani și de restul puterilor europene, alegerea a fost urmată de o serie de reforme în sensul unității moldo-vlahe, care s-a adâncit instituțional la începutul lui 1862; atunci se instituie la București un singur parlament și un singur guvern, pentru o nouă țară numită România.

Dar lucrurile evoluau greu, pentru că domnitorul de orientare liberală moderată nu avea susținere în adunarea legiuitoare nici din partea conservatorilor (majoritari), nici din partea liberalilor radicali. Între 1859 și 1862, au avut loc cinci alegeri pentru adunările legislative și s-au succedat douăzeci de guverne, în speranța că situația s-ar putea debloca. Până la urmă, la începutul lunii mai 1864, conflictul dintre domnitor și legislativ se încheie cu dizolvarea acestuia din urmă și cu prezentarea a două acte eminate de Cuza și de premierul său, Mihail Kogălniceanu: *Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris* și o nouă lege electorală. Ambele sunt supuse plebiscitului, la 10 mai 1864. Marile puteri au luat act de această schimbare, fără să le placă, dar înțelegând încă o dată rațiunile politicii faptului împlinit.

Regimul constituțional impus de Cuza, prin textul *Statutului dezvoltător*, dădea domnitorului largi puteri legislative și executive. El putea emite decrete fără avizul parlamentului; avea inițiativă legislativă, fiind susținut tehnic de un nou organism – Consiliul de Stat. Parlamentul devenea bicameral, fiind alcătuit din Adunarea Electivă și din Corpul Ponderator (Senatul), căruia îi revenea rolul de „cenzurare” a deciziilor camerei inferioare și de exercitare a controlului de constituționalitate. Adunarea Electivă era aleasă direct de cetățeni (în condițiile votului cenșitar), pentru un mandat de șapte ani; grație noii legi electorale, Adunarea n-a mai fost net dominată de boierimea conservatoare, căci dreptul de vot nu mai era condiționat doar de veniturile provenite din exploatarea pământului. În felul acesta, Cuza înlătura o parte din opoziția față de reformele sale liberale. Controlul executivului asupra Adunării era dat, de asemenea, de faptul că președintele ei era desemnat anual de către domnitor, iar regulamentul de funcționare al camerei era dat de guvern. Cât privește Senatul, componența lui era stabilită parțial tot de domnitor. Printre senatori se aflau obligatoriu Mitropolitul Primat (având și funcția de Președinte) și episcopii eparhiilor, primul Președinte al Curții de Casație, cel mai vechi dintre generalii armatei și alți 64 de membri (jumătate din ei reprezentând județele, iar jumătate fiind aleși de domn pe criteriul „meritului”). Jumătate din mandatele senatorilor se reînnoiau la trei ani, prin tragere la sorți.

Față de aranjamentul instituțional stabilit prin *Convenția de la Paris*, *Statutul dezvoltător* permitea un regim de putere personală a șefului statului.

Respect pentru oameni și cărți

Accentele autoritariste ale lui Cuza nu au plăcut multora dintre politicienii timpului, care și-au depășit animozitățile și au contribuit la lovitura de stat din februarie 1866. Prințul a fost silit să abdice și să plece în exil. După ce a eșuat aducerea pe tron a lui Filip de Flandra (din dinastia domnitoare a Belgiei), criza politică și riscul anulării unității României s-au încheiat cu proclamarea domnitorului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen. La domn nou, României îi trebuia și o nouă constituție.

La 1 iulie 1866 este adoptată prima *Constituție* propriu-zisă a României, conținutul ei fiind copios inspirat de *Constituția* belgiană din 1831 (care ar fi trebuit să ne vină „la pachet” cu domnitorul). Adunarea legislativă care l-a proclamat domnitor pe Carol I s-a transformat în Adunare Constituantă, producând și votând primul text care nu era impus nici de puterea suzerană, nici de cele șapte puteri garante. Potrivit *Constituției*, România devenea o monarhie ereditară, în care erau respectate următoarele principii politico-juridice: suveranitatea națională, separația puterilor în stat, guvernământul reprezentativ, responsabilitatea ministerială, supremația *Constituției* în fața tuturor legilor. De asemenea, *Constituția României* proclama și garanta toate drepturile și libertățile civile înscrise în „*Declarația drepturilor omului și cetățeanului* din 1789. Cel mai longeviv act fundamental al României, *Constituția* din 1866 a fost amendată de trei ori: în 1879, pentru a nu mai condiționa cetățenia română de apartenența la un rit creștin; în 1884, pentru a reduce numărul colegiilor electorale și a extinde dreptul de vot, precum și pentru a introduce denumirile de „România” și „rege”, în loc de Principate Unite și domn; în 1917, pentru a elimina caracterul „sacru și inviolabil” al proprietății, în vederea realizării reformei agrare (împroprietărirea țăranilor care au luptat pe front).

În 1923, ca urmare a desăvârșirii procesului de creare a statului național unitar (în 1918, Basarabia, Bucovina și Transilvania se uniseră cu Regatul României) și ca urmare a introducerii votului universal, *Constituția* din 1866 va fi înlocuită cu alta, considerată printre cele mai democratice din Europa. Noul act constituțional nu-l ignora integral pe cel vechi; practic, jumătate dintre articolele sale (78 din 138) sunt preluate din textul de la 1866. Fondul vieții de stat rămâne același, dar capătă o exprimare mai modernă la nivel de limbaj constituțional.

Interesant este modul în care s-a ajuns la textul final al *Constituției*. S-a pornit de la patru proiecte, dintre care trei aparțineau oamenilor politici (liberalul I. C. Brătianu, țăranistul Constantin Stere și reprezentantul Partidului Național Român din Transilvania, Romulus Boilă), iar unul expertului Constantin Berariu. Parlamentul bicameral ales în martie 1922, dominat de liberali, și-a asumat cu de la sine putere revizuirea *Constituției*, chiar dacă acest lucru necesita convocarea unei adunări constituante (conform art. 129 al *Constituției* de la 1866). Liberalii nu au riscat să piardă majoritatea parlamentară de două treimi (necesară atunci, ca și în prezent) și astfel au forțat modificarea/adoptarea *Constituției*

de către o adunare legislativă obișnuită, prin votul Senatului și al Camerei Deputaților din 26 și 27 martie 1923.

Constituțiile din 1866 și 1923 sunt considerate în bloc, de către comunitatea istoricilor și de majoritatea analiștilor politici, ca opere juridice în virtutea cărora s-a construit un regim democratic de monarhie parlamentară în care regele domnea, dar nu guverna. Cu alte cuvinte, monarhul ar fi fost un arbitru al vieții politice și un garant al libertăților, situându-se deasupra intereselor partizane și, în baza originii sale germanice, deasupra spiritului balcanic. Realitatea a fost sensibil diferită. Carol I și urmașul său, Ferdinand I (ca să nu mai vorbim de cazul special al lui Carol al II-lea), au avut o mare putere de influență nemijlocită a puterii, prin largile lor prerogative. Astfel, în materie legislativă, regii României aveau drept de inițiativă legislativă, promulgau sau respingeau legile votate de parlament, elaborau normele de aplicare a legilor, convocau și închideau sesiunile parlamentare (ordinare și extraordinare) și puteau dizolva oricare din camerele reprezentanței naționale, urmând a convoca apoi alegeri generale. Prin acest din urmă mecanism, s-a ajuns la regula nescrisă ca guvernul ce organiza alegerile să le și câștige, asigurându-și majoritatea parlamentară (după cum sugestiv spunea conservatorul P.P. Carp: „Majestate, dați-mi Guvernul și Vă dau Parlamentul!”). Puterea executivă era încredințată regelui, care o exercita prin miniștrii săi, aceștia fiind de altfel și răspunzători pentru actele sale executive; numea pe primul-ministru și miniștrii; avea puterea de a demite guvernul. Este drept că puterea judecătorească era scutită de posibila imixtiune a monarhului, dar acesta putea comuta, micșora sau anula pedepsele (cu excepția celor aplicate miniștrilor). Un rege cu asemenea prerogative (la care se adăugau: șefia armatei, încheierea tratatelor internaționale și „baterea monedei”) nu părea nici pe departe unul care... domnea. Mai curând era continuatorul tradiției domniei din statele feudale românești.

Regalitatea și-a consolidat pozițiile de putere în 1938, odată cu instaurarea dictaturii carliste, inspirată de ideile doctrinei corporatiste. Atunci a fost impusă o nouă lege fundamentală (plebiscitată la 24 februarie), ce consacra „misionarismul monarhic”, eliminarea pluralismului politic (înlocuit de Frontul Renașterii Naționale – partid unic condus de însuși Carol al II-lea) și distrugerea vieții parlamentare, preeminența îndatoririlor cetățenilor în raport cu drepturile lor și creșterea la 30 de ani a vârstei pentru exercitarea dreptului de vot, care era acum acordat doar știutorilor de carte (dar – lucru bun – și femeilor). Separația puterilor în stat era pusă între paranteze, regele concentrând în mâinile sale autoritatea legiurii și pe cea guvernamentală. Parlamentul bicameral a rămas un element de decor. Printre „performanțele” antidemocratice, *Constituția* carlistă reține faptul că ea l-a avut ca promotor pe un monarh cu proastă reputație politică și morală, că nu a îngăduit nicio dezbaterie parlamentară prealabilă intrării în vigoare și că a trecut doar printr-un plebiscit „aranjat”, ca toate scrutinurile inter-

Respect pentru oameni și cărți

belice. În septembrie 1940, când Generalul Ion Antonescu (numit șef al guvernului) îl forțază pe rege să abdice, *Constituția* din 1938 a fost suspendată, urmând ca viața politică a țării să se deruleze în condițiile speciale ale dictaturii militare (inițial, militaro-legionară) și ale stării de război.

După căderea regimului Mareșalului Antonescu, la 23 august 1944, *Constituția* democratică din 1923 va fi repusă în drepturi, dar va rezista doar trei ani. Instalarea puterii comuniste în România, cu sprijin sovietic, a impus nu doar o schimbare de regim politic (de la monarhie, la republică), ci și una de sistem constituțional (de la pluralismul demo-liberal, la totalitarismul comunist).

Comunismul (ca și fascismul, de altfel) nu avea neapărat nevoie de constituție; ordinea statală pe care o imagina și o puneă în operă nu trimitea decât formal la o legislație pozitivă, căci temeiul „dreptății” nu era unul uman și convențional, ci supra-uman și absolut – legea istorică a succesiunii ineluctabile a epocilor bazate pe principiul luptei de clasă. Cu toate acestea, în perioada comunistă, statul român a funcționat în baza a trei constituții succesive.

Prima a fost votată de Parlament (o adunare monocamerală cu statut de constituantă, aleasă în martie 1948) pe 13 aprilie 1948, cu unanimitatea celor 401 deputați, fără dezbateri, dar după ce cu o zi înainte oficiosul comunist „Scânteia” îi publicase textul forjat în laboratoarele ideologice moscovite. Era vorba de un nou „regulament organic”, ce consemna nașterea Republicii Populare Române (după abolirea monarhiei, la 30 decembrie 1947) și anunța că urmează vremuri nefaste pentru economia capitalistă (prin „relaxarea” definițională a articolului despre exproprierea pentru cauză de utilitate publică). Noua lege fundamentală renunță la calificativul de „stat național”, reținând doar caracteristicile de „unitar, independent și suveran”, prefațate de eticheta de „popular”. Clasa muncitoare este declarată conducătoarea luptei contra fascismului, reacțiunii și imperialismului, în urma căreia a rezultat noua ordine de stat. Mijloacele de producție sunt considerate proprietate a statului, ca bunuri ale întregului popor, urmând ca toate acele proprietăți care nu au ajuns încă în mâinile statului să fie naționalizate prin lege. Proprietatea privată și dreptul de moștenire sunt încă garantate formal în articolul 8, dar la articolul 9 se vorbește de stimularea asocierii cooperatiste, iar în următoarele două articole se insistă pe ideea expropriării pentru utilitate publică. În Titlul III al *Constituției*, drepturile cetățenești sunt puse în strânsă corelație cu îndatoririle. Vârsta pentru exercitarea dreptului de vot este coborâtă la 18 ani, iar dreptul de a fi ales (extins la toate categoriile de persoane, indiferent de sex și profesie) este stabilit de la 23 de ani. Mandatul parlamentar este însă unul imperativ. Puterea legislativă aparține Marii Adunări Naționale, care are o conducere colegială formată din cinci persoane, numită „Prezidiu” (funcțiile sale semănând cu cele ale unui președinte de republică). Puterea executivă aparține Consiliului de Miniștri (guvernul), care are în frunte un președinte (primul-ministru). Cât privește comunitățile locale (comune, plăși, județe și regiuni),

ele sunt conduse de consilii populare alese (cu un segment executiv numit „comitet executiv”), dar despre care se spune că sunt „organe locale ale puterii de stat”.

A doua constituție comunistă, din 24 septembrie 1952, face din România o posibilă republică sovietică, în care drepturile și îndatoririle fundamentale (începând cu munca!) sunt expediate în Capitolul 7 (după ele urmând doar prevederile vizând sistemul electoral, însemnele statului și procedura de modificare). Textul noii legi fundamentale are un Capitol introductiv, care definește Republica Populară Română drept „stat al oamenilor muncii de la orașe și sate”, născut ca urmare a efortului eliberator al glorioasei Armate Sovietice, motiv pentru care întreaga politică a României trebuie să se alinieze la interesele URSS. Capitolul I, dedicat „orânduirii sociale”, proclamă o jumătate de victorie a ordinii de tip sovietic, arătând că, pe lângă economia socialistă dominantă, există un sector de mică producție individuală, dar și unul capitalist (gospodăriile chiaburilor, unitățile comerciale private și întreprinderile industriale care scăpaseră de naționalizarea de la 11 iunie 1948) bazat pe exploatarea omului de către om. Față de acest ultim vestigiu al societății burgheze, statul se angajează să ducă o politică de îngrijire continuă. Pentru ca proprietatea privată generatoare de exploatare să fie pusă definitiv la stâlpul infamiei, în articolul 15 al Constituției se stipulează: „În Republica Populară Română, munca este o datorie și o chestiune de onoare pentru fiecare cetățean capabil de muncă, după principiul «cine nu muncește nu mănâncă». În Republica Populară Română se înfăptuiește tot mai larg principiul socialismului: «De la fiecare după capacitățile sale, fiecăruia după munca sa»”. Ordinea de stat este definită pentru prima oară ca „democrație populară”, adică puterea oamenilor muncii. Puterea legislativă rămâne atributul Marii Adunări Naționale („organul suprem al puterii de stat”) conduse de Prezidiu, iar guvernul este definit ca „organ suprem executiv și de dispoziție al puterii de stat”. Organele locale ale puterii de stat sunt numite „Sfaturi Populare”, ele funcționând în unitățile administrative numite comune, orașe, raioane (după model sovietic) și regiuni. Executivele locale sunt numite Comitete, ele având în frunte câte un președinte și operând într-un sistem piramidal de dublă subordonare: față de Sfatul Popular care le-a ales, dar și față de Comitetul Executiv al unității administrative imediat superioare; o asemenea structură întărea mecanismele de control ale așa-numitului „centralism democratic”. În *Constituția* din 1952, sunt numite expres regiunile (fără a apela, ca în prezent, la roza vânturilor): Arad, Bacău, Baia Mare, Bârlad, București, Cluj, Constanța, Craiova, Galați, Hunedoara, Iași, Oradea, Pitești, Ploiești, Stalin (noua denumire a Brașovului), Suceava și Timișoara, la care se adaugă cu statut special Regiunea Autonomă Maghiară (având centrul administrativ la Târgu Mureș și următoarele raioane componente: Ciuc, Gheorgheni, Odorhei, Reghin, Sângeorgiu de Pădure, Sfântu Gheorghe, Târgu Mureș, Târgu Secuiesc și Toplița).

Am zăbovit ceva mai mult asupra episodului constituțional din 1952, întrucât el marchează apogeul ideologizării societății românești, vârful de sar-

Respect pentru oameni și cărți

cina al violenței de stat împotriva libertăților individului, împotriva proprietății private și democrației. Constituția sovietizării ne-a lăsat moștenire, în mentalul colectiv și în arsenalul problemelor sensibile ale politicii românești, o ură viscerală față de proprietatea privată, o falsă preamărire a muncii și o perpetuă agitare a autonomiei teritoriale pe criterii etnice.

În următorii treisprezece ani de comunism, lucrurile au evoluat mult în România. Disidența față de regimul de „democrație populară” s-a stins, în așa măsură încât în anul 1964 autoritățile și-au permis „luxul” eliberării deținuților politici. A slăbit abrupt puterea grupării conducătoare pro-sovietice, fapt ce a antrenat și o detașare treptată de marele aliat de la Răsărit. S-a consolidat proprietatea socialistă (inclusiv prin finalizarea cooperativizării agriculturii, în 1962) și s-a produs schimbul de generații la vârful partidului. Noile realități au făcut necesară *Constituția* din 21 august 1965, care proclama Republica Socialistă. Perioada în care ea a fost în vigoare coincide cu „Epoca Ceaușescu”.

Pentru orice cititor interesat de texte constituționale, actul din 1965 reprezintă o adevărată revoluție anti-sovietică. Jenantul capitol introductiv de osanale la adresa URSS este înlocuit, sec, de un prim articol ce zice trufaș că: „România este republică socialistă. Republica Socialistă România este stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar. Teritoriul său este inalienabil și indivizibil”. Nu se mai vorbește despre marele eliberator care ar fi făcut posibilă existența noastră ca stat. Nu se mai insistă pe spiritul conflictual care opunea clasa muncitoare celorlalte categorii sociale, ci se arată că toate împreună construiesc socialismul, creând condițiile trecerii la comunism. Al treilea articol pune punct definiției statului român: „... forța politică conducătoare a întregii societăți este Partidul Comunist Român”. După ce primele trei articole rezolvă fondul vieții statului român, se revine la chestiunea suveranității poporului, care se exercită prin Marea Adunare Națională și prin consiliile populare, alese prin vot universal. Ultimul lucru de căpătâi este, desigur, proprietatea socialistă (de stat și cooperatistă), cea care face ca munca – datorie de onoare a fiecărui cetățean – să nu mai fie marcată de exploatarea proprie capitalismului. Tot în primul Titlu al *Constituției* se dezvoltă principiile etatismului socialist (statul face toate lucrurile posibile și imposibile) și se revine la organizarea administrativ-teritorială tradițională a României, bazată pe comune, orașe (inclusiv municipii) și județe.

Prefigurând deschiderea către lumea occidentală, *Constituția* din 1965 revine la schema teoretică a plasării drepturilor (dar și îndatoririlor) fundamentale ale cetățenilor imediat după definirea statului. Într-un limbaj aparent liberal, proclamă egalitatea în drepturi a cetățenilor, indiferent de sex, rasă, etnie sau religie. Se păstrează principiul dreptului garantat la muncă (exercitabil obligatoriu 8 ore pe zi, cu un repaus săptămânal necuantificat), adăugându-se și dreptul la odihnă, la concedii obișnuite și de maternitate. Se consacră dreptul la educație de toate gradele, pe cheltuiala statului. Pe lângă generoasa idee a ocrotirii fami-

iei, mamei și copilului, *Constituția* din 1965 vorbește, ca la carte, despre multe alte drepturi și libertăți, inclusiv politice, religioase și de asociere, cu amendamentul că toate se pot exercita sub tutela Partidului Comunist și a unei organizații mai largi numite Frontul Democrației și Unității Socialiste. Inviolabilitatea persoanei, secretul corespondenței, accesul la justiție și dreptul de petiție sunt completate cu dreptul de moștenire și de proprietatea, acestea din urmă nefiind garantate pur și simplu, ci „ocrotite de lege”.

Justiția din România epocii Ceaușescu comporta două elemente instituționale: organele judecătorești (cărora le era încredințată „înfăptuirea justiției”) și organele procuraturii (însărcinate cu activitatea de urmărire penală și cu executarea pedepselor). Ambele aveau funcția de apărare a orânduirii și a „legalității socialiste”, ocupându-se, în acest sens, inclusiv de prevenție și de reeducarea infractorilor. O asemenea organizare a lăsat, pentru postcomunism, interogația de fond dacă judecătorii și procurorii sunt laolaltă magistrați și dacă, în consecință, ar trebui să se bucure deopotrivă de protecție în fața imixtiunilor politice.

În materie de puteri ale statului, *Constituția* din 1965 dotează Marea Adunare Națională cu un organism cu funcționare permanentă, numit Consiliu de Stat („legiuitorul de serviciu” din perioadele lungi de vacanță parlamentară, asemănător cu dreptul actual al guvernului de a emite ordonanțe) și cu o comisie constituțională (pentru verificarea constituționalității legilor). După modificarea *Constituției* din 1974, nou creată funcție de Președinte al Republicii (pe care o va ocupa Nicolae Ceaușescu, ales „șef al statului” în mod repetat de MAN) cumulează și atribuția de președinte al Consiliului de Stat, de comandant suprem al Armatei și de prezidare a guvernului (ca în regimurile semi-prezidențiale), atunci când este necesar. Executivul central rămâne Consiliul de Miniștri, responsabil în fața MAN și a Consiliului de Stat. Cât privește organizarea în teritoriu, *Constituția* face distincția între „organele locale ale puterii de stat” (consiliile populare) și „organele locale ale administrației de stat” (comitetele executive, în cazul județelor, municipiilor și sectoarelor Capitalei; birourile executive, la nivel de orașe și comune). Puterile constituționale ale Președintelui RSR (în plan legislativ, executiv și militar), dar mai ales poziționarea lui politică în calitate de Secretar General al Partidului Comunist Român creează condițiile nașterii unui regim de dictatură, bazat pe cultul personalității și pe fantezmele independentiste ale național-comunismului (o formă stranie de neo-stalinism). După căderea aceluși regim, românii vor trăi mereu cu grija de a nu mai lăsa un președinte să acapareze puterea în stat, chiar dacă mulți dintre ei regretă autoritarismul securizant al „epocii de aur”.

La două sute de ani după celebrul eveniment istoric numit Revoluția franceză din 1789, în întreaga Europă răsăriteană avea să se declanșeze un profund proces de schimbare politică, în urma căruia au căzut pe rând dictaturile comuniste de inspirație sovietică, în locul lor instaurându-se regimuri democra-